

érdeklődő kutatók munkáját fogja segíteni, de jól használható segédlete lesz a magyar–cseh–szlovák, illetve a tágabb közép-európai régió kultúrtörténetének mélyebb összefüggéseit feltáró további kutatásoknak, valamint az egyetemi oktatásnak is.

RÓZSA MÁRIA

Esterházy Pál és Esterházy Orsolya levelezése, sajtó alá rendezte Viskolcz Noémi és Zvara Edina, Király Péter és Kiss Erika közreműködésével, Budapest, MTA, Kossuth Kiadó, 2018. 352 p.

A kora újkori főnemesek magánleveleinek kiadása a 19. század óta alapvető témája a forrásfeltáró politika-, művelődés-, és családtörténeti kutatásoknak. Házaspárok egész (fennmaradt) levelezésének kritikai kiadása, és monografikus teljességre törekvő feldolgozása azonban mindmáig csak néhány család esetében történt meg (a kutatás inkább egy-egy személy leveleinek feldolgozását részesítette előnyben). Kivételt jelent, hogy Szilágyi Sándor 1875-ben kiadta ugyan a fejedelmi Rákóczi család levelezését, benne I. Rákóczi György és Lórántffy Zsuzsanna levélváltásaival, majd Szabó Károly 1879-ben a Történelmi Tárban Bethlen Gábor és Károlyi Zsuzsanna levelit, Tóth Ernő 1900-ban ugyanitt Kemény János és Lónyai Anna levelezését, de a következő, hasonló jellegű munkára, egészen az udvarkutatás új szemléletre és módszerekre ágyazott fellendüléséig, az 1970-es évekig kellett várni. 1975-ben Benda Kálmán megjelentette Nyáry Pál és Várday Kata levelezését, 1988-ban Vida Tivadar pedig Nádasy Tamás és Kanizsai Orsolya levélváltásait, ezt követően azonban ismét megszakadt a főnemesi házaspárok magánlevelezésének kiadása.

A Viskolcz Noémi és Zvara Edina által, Király Péter és Kiss Erika közreműködésével sajtó alá rendezett, *Esterházy Pál és Esterházy Orsolya levelezése* című kötet egyrészt a napjainkban ismét fellendülő (mozaik)családtörténeti érdeklődés másrészt pedig a Nádasy család (főként Nádasy Ferenc országbíró) életét feldolgozó kutatások, és az azt folytató Esterházy-kutatások eredményeként jött létre. Ez utóbbi interdiszciplináris kutatások herceg Esterházy Pál nádor életét, udvarát és mecenatúráját állítják a középpontba. (Ez utóbbi kapcsán ld.: *Esterházy Pál, a műkedvelő mecénás. Egy 17. századi arisztokrata-életpálya a politika és a művészet határvidékén*, szerk. Ács Pál, Bp., Reciti, 2015. kötet tanulmányai.)

A kötet első egységét két tanulmány alkotja: Viskolcz Noémi: *Esterházy Pál és Esterházy Orsolya* című munkája, a házaspár „párhuzamos életrajzai”, valamint Kiss Erika: *„Ami megvan, az megvan – No de mi lett a hozomány?” Esterházy Pál és Orsolya* című munkája. Viskolcz Noémi a levelezés részletes elemzésével ismerteti Esterházy Pál és Orsolya egymáshoz való viszonyát, külön töltött mindennapjaikat, és a levélváltásokon keresztül fenntartott kommunikációjukat. Kiss Erika pedig a házaspár vagyonát, az ingó és ingatlan vagyon megosztását mutatja be. Ez utóbbi téma részletezése különösen fontos, hiszen a vagyon egyben tartása volt maga a házasság alapja és elsődleges célja.

Esterházy Pál 1635-ben született, Orsolya pedig 1641-ben. Viskolcz Noémi tanulmányában rámutat, hogy mivel Esterházy Orsolya szülei Esterházy István és Thurzó Erzsébet voltak, így mind apai oldalról (apai nagyanyja, Dersffy Orsolya révén), mind pedig anyai oldalról (anyai nagyapja, Thurzó Imre révén) jelentős vagyon örököse volt. Miután Esterházy István (1641-ben) és Thurzó Erzsébet (1642-ben) elhunytak, Orsolya gyámságáért (és ily módon a neki járó vagyon kezelési jogosultságáért) komoly harc indult. Ugyanígy Orsolya kezéért is: a család férfitagjai számára egyértelmű volt, hogy a lányt, s ily módon a vagyont nem engedhetik el. Esterházy Pál és Orsolya házasságát (bár elvileg a közeli vérrokonság, és a pár fiatal életkora is kizáró ok volt) már közvetlenül Orsolya szüleinek halálát követően elkezdték előkészíteni. Ehhez elsősorban az egyház fejé-

nek engedélyére volt szükség, melynek megszerzésére pénzt, ajándékokat és fáradságot sem kíméltek (Esterházy Pál gyermekkorára való visszaemlékezése alapján még X. Ince pápa szeretőjét is bevonták a folyamatba). Róma jóváhagyását a család végül 1652. augusztus 23-án, három nappal az egyik legnagyobb tragédiájuk, a vezekényi ütközet előtt kapta meg. Így az, hogy a házasság lehetősége hivatalossá vált, és Esterházy Pál a család élére került (László, Ferenc, Tamás és Gáspár egyidejű halálát követően) szinte párhuzamosan történt. 1652. szeptember 24-én Pál megszerezte az Orsolya feletti gyámságot, október 21-én pedig feleségül vette (ő maga 17, Orsolya pedig 11 éves volt ekkor). A házasságot egy ideig (lévén elsőfokú vérrokonok közötti gyermekházasság volt) titokban tartották, és Pál naplóbejegyzése szerint csak 1655-ben hálták el. Orsolya első móringlevelét, melyben meghatározták a házasságba vitt vagyonát, és hogy ebből halála esetén mennyi jár Pálnak, ezt követően már másnap elkészítették. A házasság során később több hasonló móringlevél is készült, melyekben Orsolya egyre több vagyonrészt engedett át, egészen addig, mígnem tudomást szerzett Esterházy Pál és a gyámsága alatt álló Thököly Éva viszonyáról (aki egyben Orsolya frauzimmere volt), és jó részét vissza nem vonta. A kötetben a magánlevelek után néhány, eddig közzé nem tett inventáriummal együtt móringlevelek is megtalálhatók, melyek árnyalják a magánlevelezés tükrében megrajzolt házasság történetét.

Kiss Erika tanulmányában a kincstár művészettörténeti módszerekkel történő elemzését állítja a középpontba: részletesen ismerteti a házasság során a vagyonról kelt jegyzékeket (a móringleveleken túl), és külön kitér az Esterházy-kincstár gyarapodására, illetve az egyes, azonosítható műtárgyak provenienciájára is. A kincstár egyik különleges forrása egy nyolc lavírozott tollrajzból álló ékszerábrázolás-sorozat, melyet a szerző a 17. század közepére datál (a kötetben a rajzok illusztrációként szerepelnek). A nyolc ékszercsoportot megjelenítő sorozat az 1666. január 1-én kelt ékszerinventáriummal számos pontos egyezést mutat. A tanulmány szerzője ezt is, illetve a forrás több más inventáriummal való összevetését táblázatba rendezve tanulmányában közli.

Kiss Erika véleménye szerint Esterházy Pál és Esterházy Orsolya levelezése egy „a tevékeny, sokat utazó, sokakkal kapcsolatban álló férj és a kevés emberrel érintkező, szűk fizikai és mentális térben mozgó feleség kommunikációja” volt. (ld. a kötet 58. oldal) A kötet összesen 362 levelet tartalmaz kronologikus rendben az 1652. április 23. és 1681. december 1. közötti időből. A kiadott levelek közül több válaszpárba, illetve néhány esetben ennél is nagyobb, megszakítás nélküli levélfolyam egységébe rendezhető. Ez alapján megállapítható (még akkor is, ha nem maradt fenn teljes egészében a levelezés), hogy a házaspár heti több alkalommal váltott levelet, amint kaptak egyet, a legtöbb esetben azonnal válaszoltak is rá. Számos darab azonban nem érkezett meg a címzetthez, s ezt mindig szóvá is tették egymásnak: „Sirtam is rajta, hogy semmi hírem nem jön kegyelmedtől, azt sem tudhattam, mint is hogy vagyon kegyelmed. Két hete immár, hogy semmi levelét nem vettem kegyelmednek, nem tudom mire vélni, három levelet írtam immár, ez negyedik kire egyikre sem jön válaszom.” (ld. a kötet 135. oldal) Esterházy Pál, hogy a levelek elkallódásából eredő problémákat megoldja, utazásai alatt gyakran írta meg feleségének, hogy hová küldje a leveleket.

A levelezés fő témái közé tartozott az egészség, illetve a maguk felől való tudósítás: „[...] nem akartam elmúlatni, hogy in meg nem látogattam volna kegyelmedet ez kis levellemmel. In, hála Istennek, jó egészségben vagyok, melyet in kegyelmednek is kívánok.” (ld. a kötet 85. oldal) Ugyan így gyakran merül fel a levelekben a gyermekek egészsége, illetve a házastársak tartózkodási helye, és mivel a legtöbb időt külön töltötték (Esterházy Pál szinte sosem vitte magával utazásaira feleségét), tevékenységeik leírása is. A levelezés egyik érdekes, a főnemesség szórakozását bemutató részlete az Esterházy Pál 1668. október–novemberi bécsi tartózkodásáról írt levélfolyam-egység. Pál ezekben a levelekben ugyanis beszámol róla, hogy szórakozásként gyakran célba lőttek, leírja, hogy mikor és kivel lőtt, illetve hogy milyen nyereeményt kapott a találatokért: egy aranyozott ezüst kupát, két „egybenjáró” aranyozott csészét, két ezüst sórtartót (de ezeket elcserélte), több zászlót, és néhány külön meg nem nevezett ezüsttárgyat.

Esterházy Pál és Orsolya levelezésében olykor kapcsolatuk dinamikája is tetten érhető. Pál gyakori távollétei alatt ajándékokkal igyekezett kedveskedni feleségének, papagájt, kalendáriumot, textileket, gyümölcsöket és ékszereket küldött neki. Mikor Orsolya kedvenc kiskutyája, Pikulina elpusztult, férje egy Perli nevű, hozzá hasonló, de kisebb méretű, fehér foltos ebet szerzett a számára, melyet levélben írt meg, majd személyesen vitt haza (Esterházy Pál levele Esterházy Orsolyának. Bécs, 1681. május 5. *Uo.* 280). A levelezésből a házaspár konfliktusaira is fény derül. Esterházy Pál és a gyámsága alatt álló Thököly Éva (Orsolya „udvarló lánya”) kapcsolata súlyos válságot okozott, amely nem csupán a korábbi móringolások visszavonását eredményezte, hanem a levelezésben is tetten érhető. A levélváltás 1680-tól ritkább, a levelek rövidülnek, a pár tárgyilagos hangnemben csupán a legszükségesebb információkat közölte egymással. Ez alól kivételt jelent Pikulina kiskutya esete, amely egyfajta békítő gesztusként is értelmezhető Pál részéről.

A közölt leveleket gazdag, válogatott képanyag egészíti ki, melyek alapján Kiss Erika például olyan érdekességre hívja fel a figyelmet, hogy Thurzó Erzsébet ugyanazt a ruhát viseli önálló egész alakos portréjában, mint lánya, Esterházy Orsolya Esterházy Pállal való közös eljegyzési képén. Emellett számos más festmény és metszet (különösen érdekesek a gyermekportrék) is található a kötetben, a szerkesztők láthatóan igyekeztek valamennyi, a kiadott forrásokban vagy a tanulmányokban említett szereplőt és várat, illetve kastélyt mint a mindennapi élet helyszíneit megjeleníteni, egyúttal „életre kelteni” a levelezést. Ugyanez lehet az indoka a kötet kivételes fizikai megjelenésének is.

A kötet egésze átfogó képet rajzol Esterházy Pál és Esterházy Orsolya levelezéséről, házasságáról. Az egyes levélpárok, illetve levélfolyamok pedig részletes ábrázolást adnak a főnemesi férfiak és nők szerepeiről, eltérő mindennapi életükről, a korabeli információáramlásról, a magán- és családi életről, a házastársi viszonyokról és érzelmekről. A forrásközlést a két elemző tanulmány és a gazdag képanyag remek arányban egészíti ki, elemzi és kelti életre. A könyv tehát ily módon számos információt szolgáltat az eltérő érdeklődésű, különböző tudományterületeken dolgozó kutatóknak, s különösen hasznos, és alapvető munka az újonnan fellendült magánélet-történeti (főként a forrásfeltáró) kutatások számára.

BÓDAI DALMA